



## SELÇUKLULAR DEVRİNDE TÜRK SARAYLARINDA FARS ŞÂİRLERİ

Hüseyin KAYHAN\*

### ÖZET

Selçuklular Farsçayı edebiyat dili haline getirince Farsça altın çağını yaşamağa başladı. Fars dili ve edebiyatının bu dönemde büyük gelişme ve yayılma göstermesi ile İran dışında, özellikle Irak ve Azerbaycan'da güçlü yazarlar ve şâirler yetişti. Selçuklu sultanları Fars şiirine büyük ilgi gösterip, bu dil ile eser veren şâir ve yazarları himâye ederek, teşvik ettiler. Selçuklu devlet adamları ve komutanlarının da aynı çabayı göstermeleri Fars şiirini ulaşabileceği en yüksek noktaya çıkardı. Türk hükümdarları her türlü medeni gelişmede yaptıkları önderlik görevini burada da ortaya koyarak, Fars kültürünün gelişip büyümesine yardım etmişlerdir.

**Anahtar Kelimeler:** Selçuklular, Fars Şâirleri, Atabegler, Azerbaycan, İran.

## PERSIAN POETS IN TURKISH PALACES DURING THE SELJUK PERIOD

### ABSTRACT

When the Seljuks made Persian a language of literature, Persian entered its golden era. With the development and spreading of Persian language and literature during this period strong writers and poets emerged outside of Iran and especially in Iraq and Azerbaijan. The Seljuk sultans showed an interest in Persian poetry and protected and encouraged the poets and writers writing in this language. With the same effort coming from the Seljuk leaders and commanders, Persian poetry reached its pinnacle. Turkish rulers carried out the same leadership that they displayed in every civil advancement and helped in the development of Persian culture.

**Keywords:** Seljuks, Persian Poets, Atabeg, Azerbaijan, Iran.

İran'da hâkimiyet kuran Selçuklular, Farsçayı devlet dili yaparak, Fars kültürünün gelişmesine önemli katkılarda bulundular. Gazneliler zamanında Fars dili himâye edilip, resmi dil haline getirilmeğe çalışılmış ise de, bu faaliyet başarısızlığa uğramıştı. Selçuklulardan önce Buveyh Oğulları devleti Farsçayı ihmal ederek gelişmesini önlemiş ve İran'ın doğu bölgelerine sıkışıp kalmasını sağlamış, batıda kalan şâir ve yazarlar eserlerini Arapça yazmak durumunda kalmışlardı. Selçuklular bu durumu tersine çevirerek Farsçayı edebiyat dili haline getirince, Arapça sadece dinî eserlerin yazımında kullanılır oldu. Böylece Farsça bu dönemde altın çağını yaşamağa başladı. Fars dili ve edebiyatının büyük gelişme ve yayılma göstermesiyle, İran dışında da, özellikle Irak ve Azerbaycan'da güçlü yazarlar ve şâirler yetişti. Selçuklu sultanları Fars şiirine büyük ilgi göstererek, bu dil ile eser veren şâir ve yazarları himâye edip, teşvik ettiler. Selçuklu devlet adamları ve komutanlarının da aynı çabayı göstermeleri, Fars şiirini ulaşabileceği en yüksek noktaya çıkardı. Bu devirde yazılmış olan mensur eserlerde anlaşılması zor kelimeler ve deyimler kullanılırken, aralara birtakım ayet, hadis, vecize ve atasözleri serpiştirilmiş, Arapça ve Farsça şiirlerle süslenmişti. Ebû'l-Meâlî'nin *Kelile ve Dimne*'si, Nizâmî-i Arûzî'nin *Çahar Makale*'si ile

---

\* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, elmek: hukaturk@hotmail.com

İbn Funduk'un *Târih-i Beyhak*'ını buna misal verebiliriz. Manzum eserlerde ise çok daha sade bir anlatım göze çarpmaktadır.<sup>1</sup>

Fars şiiri açısından Selçuklu döneminin en belirgin özelliği, saray şâirliğinin şâirlerin gözünde itibar kaybına uğramasıdır. Bu dönemde saray şâirliği methiyecilik olarak görülmüş ve seviyesiz bir meslek olarak kabul edilmiştir. Bu fikirde olanların başında da Nâsır-ı Husrev ve Senâî gelmektedir. Ancak uzun süre gücünü devam ettirmiş ve ileri düzeyde şiirler söyleyen şâirler de ortaya çıkmıştır. Bu şâirlerin en tanınmışısı Enverî'dir. Hikmetli şiirler yazan Senâî de zaman zaman saraya yönelmek zorunda kalmıştır. Saray şâirliğinin itibar kaybına uğramasındaki temel etken ise, cismânî âleme sırtını dönerek halka yönelen tasavvuftur. Senâî, İslâm'ın İran'a özgü yorumlanması olarak kabul edilebilecek şâirâne felsefenin şiirdeki ilk temsilcisi olmuş ve bunu diğerleri devam ettirmiştir. İslâm öncesi İran kültürüne ait izler silinmemiş, bilakis çok canlı bir şekilde şiirde yerini korumuştur. Hakânî ve Nizâmî bu yönde milli İran geleneklerini devam ettiren en tanınmış şâirlerdir.<sup>2</sup>

Selçuklular dönemindeki bu gelişmeyle birlikte şiirde maddî hislerin, beşerî zevklerin ve dış dünyaya yönelik gözlemlerin yerini dinî, ahlâkî ve tasavvufî diye nitelendirilen bir bakış ve algılayış almıştır.<sup>3</sup> Selçuklu sultan ve idarecilerinin ilim adamlarıyla, sufilere gösterdiği ilgi ve himâye bu gelişmelerde önemli bir yere sahiptir.

### Büyük Selçuklular Devri

Selçuklu Devleti kurulduğu andan itibaren kendisinden önce İran'da kurulmuş diğer devletler gibi Fars kültürünü koruyan ve kollayan bir kültür siyâseti uygulamaya başlar. Bu cümleden olarak, Sultan Tuğrul Bey, devletin fiilen kurulduğu 1038 yılından itibaren, Fars kültürünün önde gelen temsilcileri olan şâir ve ediplerle, ilim adamlarını çevresinde toplamayı ve onlara kol kanat germeyi ilke edinir. Fars edebiyatının önde gelen şâirlerinden olan Fahreddîn-i Gurgânî, yukarıda belirtilen tarihten 1050'lerin başlarına kadar Tuğrul Bey'in himâyesinde kalır ve onun yanından ayrılmaz. Eseri *Veys u Râmîn*'de bile Tuğrul Bey'in faaliyetleri hakkında bilgi vermekten kaçınmaz.<sup>4</sup>

Yine Sultan Alp Arslan şâirleri seven ve koruyan, onlara büyük paralar bahşeden bir devlet adamıdır. Emîru's-Şua'râ Burhânî, onun yanında bulunmuş, yazdığı şiirlerle onun iltifatını ve zengin hediyelerini kazanmıştır.<sup>5</sup>

Sultan Melikşah devrinin en önemli şâiri ise, Meliku's-Şua'râlîğe tayin olunan Ebû Abdullah el-Mu'izzî en-Nişâbûrî'dir. Sultan Melikşah onu himâyesine almış ve ihسانlara boğmuş, kendisini Bizans'a elçi olarak göndermiştir.<sup>6</sup> Cemâleddîn Fahu's-Şua'râ Muhammed b. Ali es-Sirâcî ve el-Kâfî Zafer el-Hemedânî de Melikşah'ı öven şiirler yazmışlardır.<sup>7</sup> Ebû Muhammed b. Muhammed el-Reşîdî es-Semerkindî yine Melikşah için şiir yazan şâirlerden birisiydi.<sup>8</sup> Yine Emîru's-Şua'râ Burhânî de, Melikşah'ın himâyesinde ve hizmetinde bulunmuş, onun için şiirler yazmıştır.<sup>9</sup>

<sup>1</sup> Bediullâh Debîrî Nejad, 341.

<sup>2</sup> H. Kırılgiç, 100 vd.

<sup>3</sup> Zebihullah-i Safâ, *Târîh-i Edebiyât*, II, 356-357; A. Karaismailoğlu, 4.

<sup>4</sup> Zebihullah-i Safâ, *Târîh-i Edebiyât*, II, 372 vd.; ayn. mlf., *İran Edebiyatı*, I, 184.

<sup>5</sup> Nizâmî el-Arûzî, 42 vd.

<sup>6</sup> Devletşah Semerkandî, I, 100-101; Muhammed Avfî, II, 69 vd.; Nizâmî el-Arûzî, 43; Zebihullah-i Safâ, *Târîh-i Edebiyât*, II, 508; ayn. mlf., *İran Edebiyatı*, I, 201.

<sup>7</sup> Muhammed Avfî, II, 210 vdd., 324 vdd.

<sup>8</sup> Muhammed Avfî, II, 176.

<sup>9</sup> Nizâmî el-Arûzî, 41.

### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 6/1 Winter 2011

Alparslan'ın oğullarından Horasan valisi olan Ebû'l-Fevâris Togaşah'ın en yakınında olan kişilerden birisi de devrin önde gelen şâirlerinden Ezrakî'dir. Selçuklu meliki bu şâire o kadar yakındır ki, Herat'ta olmadığı zamanlarda mektuplaşmak suretiyle kendisinden haberler almaya çalışmıştır.<sup>10</sup>

Meliku'ş-Şua'râ Mu'izzî ise, Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra oğlu Sultan Berkiyaruk'un himâyesine girmiştir. Bu yönde onu öven birçok şiirler yazmıştır.<sup>11</sup>

Sultan Muhammed Tapar da bu anlayışı devam ettirmişti. Onun zamanında Farsça şiir yazan ve himâyesine aldığı şâirler şunlardır: Mu'izzî, Ebû'l-Meâli Nehhas, Ebû'l-Mefâhir-i Râzi, Mencik ve Şiblu'd-Devle.<sup>12</sup> Özellikle Ebû'l-Mefâhir-i Râzi, Muhammed Tapar'ın teveccühüne mazhar olmuş,<sup>13</sup> Emîru'l-A'mîd el-A'lem Fahreddîn Tâcu'l-Efâzil Hâlid b. er-Rebîu'l-Mekkî et-Tûlânî de Muhammed Tapar'ı öven şiir yazmıştır.<sup>14</sup>

Sultan Sancar da, uzun süren parlak saltanat döneminde birçok şâiri sarayına ve himâyesine alıp, onları her açıdan teşvik etmişti. Çünkü kendisi de şiirden çok iyi anlamaktadır.<sup>15</sup> Onun himâyesinde bulunmuş başlıca şâirler şunlardır: Edîb-i Sâbir, Reşid-i Vatvat, Abdolvâsi-i Cebelî, Enver-i Hâverânî, Ferd-i Kâtip Melik İmâd-ı Zevzenî, Seyyid Hasen-i Gaznevî, Mihistî ve Perî Perî.<sup>16</sup> Buna Seyyid Eşrefî de dâhil edebiliriz.<sup>17</sup> Şihâbî Gazâl Hocendî de, şiirlerinde Sancar'ı övmüştür.<sup>18</sup> Hakîm Şemsî el-A'rec en-Neccârî<sup>19</sup> ve Şemseddîn Mubârekşah İbnu'l-İzz el-Sancarî yine onun yanında bulunmuş ve onu öven şiirler yazmıştır.<sup>20</sup> Şerefu'ş-Şu'arâ Kûşekî el-Kâinî de Sancar'ın çevresinde bulunan şâirlerdendi ve onun için şiirler yazmıştı.<sup>21</sup> Ebû Hanîfe Askâf da onun devrinde Merv'de yaşamış şâirlerden idi ve onun çevresinde bulunmuştu.<sup>22</sup> Evhadeddîn Muhammed b. Muhammed el-Enverî ve Emîru'ş-Şua'râ Mu'izzî de onun yanında bulunmuş ve iltifatlarına ve himâyesine mazhar olmuştur.<sup>23</sup>

### Irak Selçukluları Devri

Büyük Selçukluların devamı olarak batıda kurulan Irak Selçukluları, iç meselelerle uğraşan ve istikrarsızlık görüntüsü veren bir devlet konumunda olmasına rağmen, hükümdarları ilim, sanat ve edebiyata gerekli önemi vermişler, bunlarla uğraşanları ise koruyup, teşvik etmişlerdir. Bu durum Türk-İslâm devletlerinde öteden beri olagelen geleneksel anlayışın tabii bir uzantısıydı. Türk hanedanları ve hükümdarları en zor anlarında bile ilim, sanat ve edebiyata gereken önemi vermişler ve koruyucu, geliştirci vasıflarını sürdürmüşlerdir.

İmâdî Dîvânî'nda Sultan I. Tuğrul'a övgü dolu şiirler yer almaktadır.<sup>24</sup> Bu da onun Tuğrul'un himâyesi altında olduğunu göstermektedir.

<sup>10</sup> Zebihullah-i Safâ, *Târîh-i Edebiyât*, II, 432 vd.; ayn. mlf., *İran Edebiyatı*, I, 192.

<sup>11</sup> Zebihullah-i Safâ, *Târîh-i Edebiyât*, II, 509; ayn. mlf., *İran Edebiyatı*, I, 201.

<sup>12</sup> Devletşah, I, 134; Zebihullah-i Safâ, *Târîh-i Edebiyât*, II, 509; ayn. mlf., *İran Edebiyatı*, I, 201.

<sup>13</sup> Devletşah, I, 133.

<sup>14</sup> Muhammed Avfî, II, 138 vdd.

<sup>15</sup> Devletşah, I, 144.

<sup>16</sup> Devletşah, I, 114.

<sup>17</sup> Râvendî, I, 183-189.

<sup>18</sup> Muhammed Avfî, II, 393 vd.

<sup>19</sup> Muhammed Avfî, II, 385 vd.

<sup>20</sup> Muhammed Avfî, II, 349.

<sup>21</sup> Muhammed Avfî, II, 174 vd.

<sup>22</sup> Muhammed Avfî, II, 175 vd.

<sup>23</sup> Muhammed Avfî, II, 126, 134; Nizâmî el-Arûzî, 41.

<sup>24</sup> Râvendî, I, 204-205.

### Turkish Studies

Irak Selçukluları hükümdarı Sultan Mesud, şâirlere önem verirdi. Melîku'l-Efdâl Ebû'l-Mefâhîr-i Râzî, kendi zamanında yaşamış ve iltifatlarına mazhar olmuş meşhur bir şâir idi.<sup>25</sup> Seyyîd Hasan Gaznevî, Sultan Mesud'un adına şiirler yazmıştır.<sup>26</sup> Seyyid Eşref de Sultan Mesud'un himâyesindedir ve öldüğü zaman onun için bir mersiye yazmıştır.<sup>27</sup>

Sultan Süleymanşah da, diğer hükümdarlar gibi şâirleri korumuştur. Bunlardan birisi de devrin önemli şâirlerinden Cevherî-i Zerger'dir. Bu şâir onun hakkında çok güzel kasîdeler yazmıştır.<sup>28</sup> Ayrıca Hasen-i Gaznevî'nin de onun için methiyeleri vardır.<sup>29</sup>

Sultan Melikşah'ın da şâirleri himâye ettiği görülmektedir. Bunlardan Hasen Gaznevî, diğer sultanlara yaptığı gibi ona da methiyeler yazmıştır.<sup>30</sup>

Sultan Arslanşah zarif tabiatlı bir hükümdardır ve şâirleri çok sevdiğinden meclisinde şâirler hiç eksik olmazdı. Onun zamanında yaşamış ve himâyesine girmiş şâirler şunlardır: Efdaleddîn Hakanî, Zahîreddîn-i Fâryâbî, Esîreddîn-i Ahsiketî, Mucîr-i Beylekânî, Kemâleddîn-i Nahcivânî, Şahfûr-i Nişâburî, Zulfikâr-i Şîrvânî ve Seyyid İzzeddîn-i Alevî.<sup>31</sup>

Sultan II. Tuğrul ise, şâirleri korur ve onlara ihsanlarda bulunurdu. Bunlardan Şerefeddîn Şefreve-i İsfahânî onu öven şiirler yazmıştır.<sup>32</sup> Yine nedimi Kemâleddîn İsmâil'in de onu öven şiirleri vardır.<sup>33</sup> Bu şâirlere İmâdeddîn Gaznevî ve Zahîreddîn Faryabî'yi de eklememiz mümkündür.<sup>34</sup> Muhammed b. Ahmed Tûsî, "*Acâibu'l-Mahlûkat*" adlı eserini bizzat Sultan Tuğrul'a ithaf etmişti. Oldukça iyi bir şâirdir ve güzel şiir okumasıyla ünlenmiştir.<sup>35</sup>

### **Türkiye Selçukluları Devri**

Anadolu'da yerleşerek orayı yurt yapan Türkiye Selçukluları'nın da yoğun bir şekilde Fars kültürünün etkisinde kaldıkları görülmektedir. Özellikle yönetim kademesinde bu etki kendini tam olarak hissettirmekteydi. Diğer Selçuklu sultanları gibi Anadolu'dakiler de bu kültürün özellikle edebiyat alanında yayılmasını teşvik ettiler.

II. Kılıç Arslan Kemâleddîn Hubeys b. İbrahim-i Tiflisî'yi korumasına almıştır.<sup>36</sup>

I. Gıyâseddîn Keyhüsrev de şâirlere büyük desteklerde bulunmuştur. Râvendî, ona ithaf ettiği eserinde büyük övgülerde bulunmuştur.<sup>37</sup>

Sultan II. Süleymanşah, Farsça şiir yazan şâirleri korumuş ve desteklemiştir. Onlar da bu Türk hükümdarına methiyeler yazmışlardır. Nitekim Zahîreddîn-i Faryâbî şiirlerinde onu övmektedir.<sup>38</sup>

<sup>25</sup> Devletşah, I, 131-132.

<sup>26</sup> Devletşah, I, 148-152.

<sup>27</sup> Râvendî, I, 236-237.

<sup>28</sup> Devletşah, I, 199.

<sup>29</sup> Râvendî, II, 263-264.

<sup>30</sup> Râvendî, II, 242-244.

<sup>31</sup> Devletşah, I, 141, 142; Râvendî, II, 287-305.

<sup>32</sup> Devletşah, I, 249-251.

<sup>33</sup> Cuveynî, II, 269.

<sup>34</sup> Muhammed Avfî, II, 257 vdd.; M.A.Köymen, 232.

<sup>35</sup> H. Kayhan, 320.

<sup>36</sup> A. Kartal, 258.

<sup>37</sup> Râvendî, I, 28.

<sup>38</sup> İbn Bîbî, I, 80-81.

Sultan I. İzzeddîn Keykâvus da şâirleri desteklemiştir. Mûsul'dan Hüsâmeddîn Salâr'ın kızını onu öven şiir yazmıştır.<sup>39</sup>

Büyük sultanlardan I. Alâeddîn Keykûbad, her alanda olduğu gibi ilim, sanat ve edebiyat alanında da her türlü gelişmeyi teşvik etmiştir. Moğol işgâli sırasında anavatanı İran'ı terk ederek Anadolu'ya gelip yerleşen Tuslu Bahaeddîn-i Ahmed Kanî, onun tarafından himâye altına alınmış, saygı ve hürmet görmüştü. *Kelile ve Dimne* ile bir *Selçuk-nâme* de yazan bu şâir, Alâeddîn Keykûbad'ı öven Farsça şiirler de kaleme almıştır.<sup>40</sup>

Alâeddîn Keykûbad, Dehhânî'ye Firdevsî'nin *Şehnâme*'sine benzeyen bir eser yazmasını istemiş ve o da 20 bin beyitten oluşan Farsça bir Selçuklu Şehnâmesi yazmıştır.<sup>41</sup>

II. Gıyâseddîn Keyhüsrev de şâir ve edipleri himâye etmiştir. Tuslu Bahaeddîn-i Ahmed Kanî, onun için de şiirler yazmış, iltifatına mazhar olmuş ve koruması altına girmiştir.<sup>42</sup>

II. İzzeddîn Keykâvus da Tuslu Bahaeddîn-i Ahmed Kanî'yi himâye etmiş ve iltifatlara boğmuştur.<sup>43</sup>

### Kirman Selçukluları Devri

Batı İran'da Selçukluların bir kolu olarak ortaya çıkan Kirman Selçukluları da akrabaları gibi yoğun bir şekilde Fars kültürünün etkisinde kalmışlardır. Bunun tezahürü olarak da Fars dili ile yapılan ilmî ve edebî çalışmalara destek vermiş, bu yönde yetişmiş, isim yapmış ilim ve edebiyat adamlarını desteklemişlerdir. Döneminin ünlü şâirlerinden Gazneli Sirâceddîn Osman Muhtârî, himâyesine girdiği Melik I. Arslanşah'ı öven şiirler yazmıştır.<sup>44</sup> Yine aynı dönemin şâirlerinden Seyyid Abdulvâsi Garcistânî de I. Arslanşah'ın himâyesinde bulunmuş ve onu öven şiirler yazmıştır.<sup>45</sup>

Melik Kavurd'un oğullarından Emîrânşah da, ünlü şâir Ezrakî ile iyi ilişkiler kurmuş, bunun sonucu olarak Ezrakî, birkaç kasîdesinde bu Selçuklu şehzadesini övmüştür.<sup>46</sup>

### Harezmsahlar Devri

Selçukluların devamı olan Türk Harezmsahlar Devleti hükümdarları da saraylarında Fars şâirlerine yer vermişler ve onları her yönden desteklemişlerdir. Harezmsah Atsız, Reşiduddîn-i Vatvât'a çok saygı göstermiş ve ona ihsanlarda bulunmuştur. O da Atsız'ı öven güzel kasîdeler yazmıştır.<sup>47</sup>

İl Arslan ise, Buhara'dan Harezm'e göç eden Mevlânâ Seyfeddîn'e çok itibar etmiş ve Hâkânî'nin bir kasîdesine cevap yazmasını emretmiştir. O da yazdığı cevabî şiiriyle büyük başarıya ulaşmıştır.<sup>48</sup>

Bazı Harezmsah hükümdarlarının şiirle bizzat uğraştıkları ve şiirler yazdıkları anlaşılmaktadır: Sultan Tekiş, kardeşi Sultanşah ile yaptığı taht mücadeleleri sırasında kardeşinin gönderdiği kendisini yeren ve ülkeyi aralarında taksim etmeyi öneren rubaisine aynı ustalıklarla cevap

<sup>39</sup> İbn Bîbî, I, 142-147; O. Turan, 297, 321.

<sup>40</sup> B. Firuzanfer, 169.

<sup>41</sup> A. Kartal, 258. Bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır.

<sup>42</sup> B. Firuzanfer, a.g.y.

<sup>43</sup> B. Firuzanfer, a.g.y.

<sup>44</sup> Nizâmî el-Arûzî, 127 vd.; E. Merçil, **Kirmân Selçukluları**, 214.

<sup>45</sup> Sa'id Nefîsî, I, 82; E. Merçil, **a.g.e.**, 214.

<sup>46</sup> Zebihullah-i Safâ, **İran Edebiyatı**, I, 192; E. Merçil, **a.g.e.**, 211.

<sup>47</sup> Devletşah, I, 130-132.

<sup>48</sup> Devletşah, I, 172-173.

vererek, saltanatın bölünemeyeceğini ve sonucun savaş meydanlarında ortaya çıkacağını hatırlatmıştır.<sup>49</sup>

Tekiş, aynı zamanda devrin önde gelen şâirlerini sarayında bulundurmıştır. Onun en tanınmış şâirlerinden birisi Seyfi-i Nişâbüri'dir.<sup>50</sup>

### Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler)

Irak Selçuklularının enkazı üzerinde kurulan Azerbaycan Atabegleri İldenizliler de kendilerinden öncekiler gibi ilim, sanat ve edebiyata ilgi duyup, bu yolda çalışan kişileri himâye etmişlerdi. Fars şiiri özellikle bu atabegler zamanında çok büyük bir gelişme gösterdi.

Atabeg Şemseddîn İldeniz, şâirleri seven, koruyan, destekleyen bir kişiydi. Mucîruddîn Beylekânî, onun yanında itibar ve değer kazanmış bir şâirdir.<sup>51</sup> Hakîm Mecededdîn Fehmî en-Neccârî ona bir mersiye yazmıştır.<sup>52</sup> Devrin tanınmış şâirlerinden birisi olan Zâhireddîn Faryâbî de, İldeniz'in sarayında ve himâyesinde yaşamış, Dîvan'ında onu öven şiirler yazmıştır.<sup>53</sup>

Atabeg Cihân Pehlivân, ilmin ve sanatın gelişmesi için çaba sarfetmiş, bu amaçla ilim adamları, sanatçılar, edip ve şâirleri bizzat himâyesi altına alarak korumuş, onları teşvik etmiştir.<sup>54</sup> Mecededdîn İftihâr el-Hukemâ Ebû es-Sehrî es-Sandelî onun için şiirler yazmıştır.<sup>55</sup>

Atabeg Kızıl Arslan, bilginleri, sanatçıları ve şâirleri korur, onları desteklerdi. Fâryab'lı bilgin ve şâir Hâkim Rûhânî Semerkandî onun yanında bulunmuş, kendisini öven şiirler yazmıştır.<sup>56</sup> Onun, yeğeni Ebûbekir'in yanına gitmesinden sonra yerine şâir Mucîreddîn-i Beylekânî'yi almış, ona son derece cömert davranmış, lütuf ve ihsanlarda bulunmuştur. Devletşâh'ın anlattığına göre, her hafta ipek ve atlastan yapılmış elbiseler verir, Mucîruddîn de onları öperek giyerdi. Bu durum diğer şâirler tarafından pek hoş karşılanmamakta, kıskançlık yaratmaktaydı.<sup>57</sup> Yine devrinin önemli âlim ve şâirlerinden birisi olan Esîreddîn-i Ahsiketî de Kızıl Arslan'ın himâyesine girmiş ve ona övgü dolu şiirler yazmıştır.<sup>58</sup> Şeyh Nizâmî-i Gencevî de, onun büyük saygı duyduğu ve hürmet gösterdiği önemli bir şâirdi. Bazen Kızıl Arslan'ı görmeğe gider ve onunla sohbet ederdi.<sup>59</sup> *Husrev ve Şirin* kıssasını Kızıl Arslan'ın isteği üzerine yazmış ve eseri çok beğenildiği için kendisine bahşış olarak dört tane mamur köy verilmiştir.<sup>60</sup> Zâhireddîn-i Fâryabî de, İsfahan'dan Azerbaycan'a gelip Kızıl Arslan'ın himâyesine girmiş ve on yıl boyunca onun ihsan ve iltifatlarına boğulmuştur.<sup>61</sup> Bütün bunlara karşılık olarak da, Kızıl Arslan'ı öven güzel kasîdeler kaleme almıştır.<sup>62</sup> Hassân el-A'cem Hakîm Hâkânî el-Hakâyikî de onun hizmetinde bulunmuş ve onu metheden şiirler yazmıştır.<sup>63</sup>

<sup>49</sup> Devletşâh, I, 173-174.

<sup>50</sup> Devletşâh, I, 155.

<sup>51</sup> Devletşâh, I, 193; Hüseyin Alyârî, 121.

<sup>52</sup> Muhammed Avfî, II, 386-387.

<sup>53</sup> Zâhireddîn Faryâbî, 59-60.

<sup>54</sup> Cuveynî, II, 307-308; Devletşâh, I, 185-196. Bu son kaynağa göre, Cihan Pehlivan dönemini de içine alan devirde yaşayan ve İldeniz ile oğulları tarafından himâye gören büyük şâirler şunlardı: Esîreddîn-i Ahsiketî, Mucîr-i Beylekânî, Zâhireddîn-i Faryâbî, Şeyh Nizâmî-i Gencevî, Kıvâmî-i Mutarrızî ve Yusûf-i Fuzûlî (bkz. Devletşâh, I, 196).

<sup>55</sup> Muhammed Avfî, II, 334 vdd.

<sup>56</sup> Devletşâh, I, 185-193.

<sup>57</sup> Devletşâh, I, 191.

<sup>58</sup> Devletşâh, I, 202.

<sup>59</sup> Devletşâh, I, 212.

<sup>60</sup> Devletşâh, I, 213.

<sup>61</sup> Devletşâh, I, 190-191; Muhammed Avfî, II, 223 vd.

<sup>62</sup> Zâhireddîn Faryâbî, 70-73.

<sup>63</sup> Muhammed Avfî, II, 223 vd.

### Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic  
Volume 6/1 Winter 2011

Atabeg Ebûbekir de, bilgin, şâir ve sanatçıları korur, desteklerdi. Zahîreddîn-i Fâryabî, amcası Kızıl Arslan'ın sarayında bir müddet bulunduktan sonra onun yanına gelmiş ve onun himâyesine girmiştir.<sup>64</sup> Lütuf ve ihsanlarına karşılık, ona övgü dolu kasîdeler yazmıştır.<sup>65</sup> Nizâmî-i Gencevî de, Atabeg Ebûbekir'in devrinde yaşamış, onun himâyesine ve iltifatlarına mazhar olmuştur. Bu yüzden ona derin bir saygı ve sevgi beslemektedir. Bunun nişanesi olarak da, şiirlerinin bir kısmını *İskender-Nâme* adlı bir eserde toplayarak ona takdim etmiştir.<sup>66</sup>

Atabeg Özbek, diğer atabekler gibi bilginleri, şâirleri korumuş ve desteklemiştir. Nasîreddîn Tûsî'nin öğrencilerinden âlim ve şâir Hemedanlı Esîreddîn Emânî, onun için medhiyeler yazmıştır.<sup>67</sup>

### Fars Atabegleri (Salgurlular)

Fars bölgesinde Irak Selçuklularına bağlı bir atabeglik kuran Salgurlular da Fars kültürünün gelişip, yaygınlaşmasında önemli pay sahibi olmuşlardır. Fars atabegleri de âlim ve edipleri korumuş, Farsça şiir yazan şâirler onlar tarafından büyük ilgi, alâka görmüştü. Salgurşah gibi birçok atabeg bizzat şiirle uğraşan, iyi birer şâir idiler.<sup>68</sup>

Atabeg Tekle, şâirleri himâye etmişti. İzzeddîn Reşîd-i Şîrâzî, bu atabegi öven şiirler yazmıştır.<sup>69</sup>

Atabeg Sa'd b. Zengi de şâirlerin koruyucusu idi. İzzeddîn Reşîd-i Şîrâzî, onun da yanında bulunmuş ve övgü dolu şiirler yazmıştır.<sup>70</sup>

Atabeg Ebûbekir, saltanatı süresince Fars şâirlerinin koruyucusu ve destekleyicisi olmuştu. Devrin en büyük şâirlerinden Sa'dî-i Şîrâzî, onun himâyesine girmiş ve Fars edebiyatının şaheserlerini yazmıştır. Bu cümleden olarak, 1257 yılında bitirdiği meşhur eseri "*Bustân*"ı onun adına ithaf etmiştir.<sup>71</sup>

Atabeg II. Sa'd da babası gibi şâirlerin koruyucusu idi. Sa'dî-i Şîrâzî, onun da himâyesine mazhar olmuş ve meşhur eserlerinden "*Gülîstan*"ı 1258 yılında tamamlayarak, ona ithaf etmiştir.<sup>72</sup>

### Mûsul Atabegleri (Zengiler)

Atabeg İzzeddîn II. Mesud'un şâirleri desteklediği ve koruduğu anlaşılmaktadır. Bunların başında gelen büyük şâir Nizâmî-i Gencevî, *İskender-nâme*'sinin ikinci kısmını oluşturan 3700 beyitlik *İkbâl-nâme*'yi ona ithaf etmiştir.<sup>73</sup>

### Doğu Anadolu Türk Beylikleri

Türk kültürünün Anadolu'daki temel taşları olan Doğu Anadolu'da kurulan Türk beylikleri mevcut durumdan etkilenerak Farsça şiir yazan şâirleri desteklemiştir. Erzincan Mengüceklî hükümdarı Fahreddîn Behramşah, iltifat ve desteğine mazhar olan Nizâmî-i Gencevî tarafından övülmektedir. Nizâmî-i Gencevî meşhur eseri *Mahzen-i*

<sup>64</sup> Devletşah, I, 191; Muhammed Avfi, II, 298 vd.

<sup>65</sup> Zâhireddîn Faryâbî, 373.

<sup>66</sup> Ahmed Ateş, "Nizâmî", 324.

<sup>67</sup> Devletşah, I, 269-271.

<sup>68</sup> Vassâf el-Hazre, 166.

<sup>69</sup> Vassâf, 150.

<sup>70</sup> Vassâf, a.g.y.

<sup>71</sup> E. Merçil, *Salgurlular*, 141; T. Yazıcı, 36-41.

<sup>72</sup> E. Merçil, a.g.y.; T. Yazıcı, a.g.y.

<sup>73</sup> Ahmed Ateş, a.g.y.

*Esrar*'ı çevrede o kadar güçlü Türk hükümdarları varken özellikle Fahreddîn Behramşah'a ithaf etmiştir.<sup>74</sup>

Alâeddîn Dâvudşah da ilim, edebiyat ve sanata düşkün bir hükümdardır. Kendisi şiirler yazmış ve devrinin önde gelen şâirlerini sarayına davet edip, himâyesine almıştır.<sup>75</sup>

Aruklular da, Anadolu'daki diğer Türk hanedanları gibi ilim ve kültürün gelişmesine çalışmışlar ve bu konuda da oldukça başarılı olmuşlardır. Hüsâmeddîn Temurtaş, şiir ve edebiyatla meşgul olmuştur ve bu konuda oldukça bilgi sahibidir. O, ilim adamlarını ve şâirleri himâye etmiş, onlarla ilmî ve edebî sohbetler yapmıştır.<sup>76</sup>

Sonuç olarak, Fars şiirinin Selçuklu ailesi ve onun devamı olan Atabegler ve beylikler zamanında Türk idareleri tarafından büyük kabul gördüğü ve bu anlamda himâye altına alınarak gelişmesini yüksek bir hızda devam ettirdiğini söylemek gerekmektedir. Türk hükümdarları her türlü medeni gelişmede yaptıkları önderlik görevini burada da yaparak, idare ettikleri yerli halklara olan görevlerini hakkıyla yerine getirmişler, Fars kültürünün gelişip büyümesine yardım etmişlerdir.

### KAYNAKÇA

- ALYÂRÎ, H., **Azerbaycan Atabegleri, İldeniz Oğulları** (İÜ Ed. Fak. Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1966.
- ATEŞ, A., "Nizâmî", **İA**, IX, 324.
- Bedüllâh Debîrî Nejâd, "Selçuklular devrinde kültürel durum", **Erdem**, III/8, (Mayıs 1987).
- Cuveynî, **Târîh-i Cihan Guşa**, Çev. M. Öztürk, Ankara, 1998.
- Devletşah Semerkandî, **Tezkire-i Devletşah**, Çev. N. Lugal, İstanbul, 1990.
- FİRUZANFER, B., **Mevlâna Celâleddîn**, Çev. F. N. Uzluk, İstanbul, 1990.
- İbn Bîbî, **el-Evamiru'l-Ala'îye fi'l-Umuri'l-Ala'îye**, Çev. M. Öztürk, Ankara, 1996.
- İbnu'l-Ezrak, **Târihu Meyyâfârikîn ve Âmid (Artuklular Kısmı)**, Nşr. ve Çev. A. Savran, **Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)**, Erzurum, 1992.
- KARAİSMAİLOĞLU, A., "Selçuklu dönemi şiiri ve Mevlâna'nın şiirinin özellikleri", **Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu, Bildirler**, Konya, 2007.
- KARTAL, A., **Şiraz'dan İstanbul'a, Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, 2008.
- KAYHAN, H., **Irak Selçukluları**, Konya, 2001.
- KIRLANGIÇ, H., "İran şiiri için bir sınıflandırma denemesi", **Nüsha**, (Bahar 2001).
- KÖYMEN, M. A., "Son Irak Selçukluları hükümdarı II. Tuğrul ve zamanı", **AÜFEFAD**, XIII, Erzurum, 1985.
- MERÇİL, E., **Fars Atabegleri Salgurlular**, Ankara, 1975.

<sup>74</sup> Nizâmî-i Gencevî, 34-35; İbn Bîbî, I, 191-193; N. Sakaoglu, 70-71.

<sup>75</sup> O. Turan, **Doğu Anadolu**, 74.

<sup>76</sup> İbnu'l-Ezrak, 96; O. Turan, **a.g.e.**, 219.



- MERÇİL, E., **Kirmân Selçukluları**, Ankara, 1989.
- Muhammed Avfî, **Lubâbu'l-Albâb**, Nşr. E. G. Browne, London, Leiden, 1903.
- Nizâmî-i Gencevî, **Mahzen-i Esrar**, Çev. M. N. Gençosmanoğlu, İstanbul, 1986.
- Nizâmî el-Arûzî, **Çahâr Makâle**, Nşr. M. A. Kazvînî, Leyden, London, 1910.
- Râvendî, **Râhatu's-Sudûr ve Âyeti's-Surûr**, Çev. A. Ateş, Ankara, 1999.
- Sa'id Nefisî, **Târîh-i Nazm-ı Nesr der İran ve der Zebân-ı Fârisî**, Tahran, 1344 hş.
- SAKAOĞLU, N., **Türk Anadolu'da Mengücekoğulları**, İstanbul, 2005.
- TURAN, O., **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1980.
- TURAN, O., **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul, 1984.
- Vassâf el-Hazre, **Târîh-i Vassâf el-Hazre der Ahvâl-i Selâtîn-i Moğol**, Nşr. M. Mehdî, Tahran, 1338 hş.
- YAZICI, T., "Sa'dî", **İA**, X, 36-41.
- Zâhireddîn Faryâbî, **Dîvân-ı Zâhir-i Faryâbî**, Meşhed, 1337ş.
- Zebîhullah-i Safâ, **Târîh-i Edebiyât der Îrân**, Tahran, 1343.
- Zebîhullah-i Safâ, **İran Edebiyatı Tarihi**, Çev. Hasan Almaz, İstanbul, 2002.